

БОРОВИК А. В.,кандидат юридичних наук, старший
викладач кафедри кримінального права
і правосуддя*(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка
Степана Дем'ячука)*

УДК 343.93

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ОСОБАМ,
ЩО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

У положеннях наукової статті автор проводить дослідження окремих елементів кримінально-правової характеристики заподіяння тілесних ушкоджень особам, що відбувають покарання у виді позбавлення волі, наводить приклади судово-слідчої практики та робить власні висновки щодо вдосконалення положень чинного законодавства України.

Ключові слова: злочин, суспільна небезпека, тілесні ушкодження, особа, покарання.

В положениях научной статьи автор проводит исследования отдельных элементов уголовно-правовой характеристики причинения телесных повреждений лицам, отбывающим наказание в виде лишения свободы, приводит примеры судебно-следственной практики и делает собственные выводы по усовершенствованию положений действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: преступление, общественная опасность, телесные повреждения, лицо, наказание.

In positions of the scientific article the author conducts a research of individual elements of the criminal and legal characteristic of causing injuries to persons who are serving sentences in the form of imprisonment, gives examples of judicial and investigative practice, and draws own conclusions concerning improvement of provisions of the current legislation of Ukraine.

Key words: crime, social danger, injuries, person, punishment.

Вступ. Сучасне ХХІ століття характеризується стрімкими змінами в суспільному житті, які, на жаль, з положень чинного законодавства не можна вважати кращими. Саме неповага до людини, до її життя і здоров'я постала гострою проблемою перед суспільством загалом та окремими його верствами зокрема. За даними Національної Поліції України, в 2016 році було 605 випадків тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть, а за 11 місяців 2017 р. – 548 випадків [1]. За офіційними даними Державної кримінально-виконавчої служби України за 11 місяців 2017 року в Установах виконання покарань України було вчинено 325 злочинів загалом, з них 54% – проти життя та здоров'я особи [2]. Такі статистичні дані свідчать про високий рівень латентних злочинів та нових видів злочинів. Варто погодитися з науковцями, які вважають, що набули поширення нові види злочинної діяльності – не тільки вбивства, але й заподіяння тілесних ушкоджень на замовлення [3, с. 4].

Теоретичним підґрунтям даної статті стали праці як українських, так і зарубіжних учених кримінального права та криминології, а саме: Богатирьова І.Г., Джужи О.М., Закалюка А.П., Колба О.Г., Копотуна І.М., Савченка А.В., Яковець І.С. та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні окремих елементів кримінально-правової характеристики заподіяння тілесних ушкоджень особам, що відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Результати дослідження. Відповідно до положень чинного Кримінального кодексу України передбачено три види тілесних ушкоджень: легкі; середньої тяжкості; тяжкі [4]. Важливо розуміти, що віднесення тілесних ушкоджень до того чи іншого виду (визначення їх тяжкості та характеру) в конкретних випадках здійснюється на підставі висновку експерта. Тобто для вирішення цього питання в рамках кримінального провадження обов'язково призначається судово-медична експертиза. Міністерством охорони здоров'я України затверджені «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» від 17 січня 1995 р. № 6 (далі – Правила) [5].

Умисне легке тілесне ушкодження є злочином, передбаченим ст. 125 Кримінального кодексу (далі – КК) України [4]. При цьому закон розрізняє і встановлює різну відповідальність за: просте «легке тілесне ушкодження» та «легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності».

Зауважимо, що друге є більш небезпечним і тому тягне за собою більш суворе покарання. До так званих «простих» легких тілесних ушкоджень згідно із зазначеними Правилами відносяться такі ушкодження, які мали незначні скороминучі наслідки тривалістю не більше шести днів: наприклад, синець, садно тощо. До легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, Правила відносять ушкодження, що потягли за собою розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більше 21 дня, або втрату загальної працездатності до 10 відсотків [5].

Об'єктом злочину є здоров'я особи. З об'єктивної сторони злочин характеризується вчиненням тілесних ушкоджень двох видів: 1) легкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 125); 2) легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності (ч. 2 ст. 125).

У першому випадку йдеться про легке тілесне ушкодження, що не спричинило таких наслідків, як короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Таким тілесним ушкодженням є ушкодження, що має незначні скороминучі наслідки тривалістю не більш як шість днів (синець, подряпина тощо).

Легке тілесне ушкодження другого виду характеризується тим, що при його заподіянні потерпілому спричиняються короткочасний розлад здоров'я або незначна стійка втрата працездатності. Короткочасним слід вважати розлад здоров'я тривалістю понад шість днів, але не більш як три тижні (21 день). Під незначною стійкою втратою працездатності слід розуміти втрату загальної працездатності до 10%.

Якщо умисне легке тілесне ушкодження передбачено КК України як ознака іншого злочину, його заподіяння слід кваліфікувати за статтею, що передбачає відповідальність за цей злочин (наприклад, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 398).

Злочин вважається закінченим із моменту заподіяння фізичної шкоди у вигляді наслідків, зазначених у ч. ч. 1 або 2 ст. 125.

Суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямим умислом. Якщо умисел винного було спрямовано на заподіяння тяжких тілесних чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а в результаті його дій потерпілому було заподіяно лише легкі тілесні ушкодження, вчинене слід кваліфікувати за спрямованістю умислу – за відповідними частинами ст. ст. 15 і 121 або 122 КК України.

Варто навести приклади заподіяння легких тілесних ушкоджень засудженим. Так, під час здійснення моніторингового візиту до Кіровоградської установи виконання покарань (№ 14), в камері-палаті медичної частини було виявлено засудженого К. з тілесними

ушкодженнями, а саме: забій м'яких тканин голови, периорбітальна гематома праворуч із крововиливом у праве око, забій м'яких тканин грудної клітини праворуч, садна обох ліктьових та обох колінних суглобів. Незважаючи на наявність зазначених ушкоджень, у медичній документації установи, в тому числі медичній картці амбулаторного хворого та медичній картці стаціонарного хворого, такий факт зафіксовано не було. При цьому в установі не змогли документально підтвердити інформацію про повідомлення органів прокуратури за фактом вказаної надзвичайної події. На вимогу учасників моніторингового візиту засуджений К. був оглянутий медичними працівниками. За результатами огляду складено відповідну довідку, внесено записи до журналів установи щодо отримання засудженим тілесних ушкоджень, а також повідомлено органи внутрішніх справ про вказану подію на телефонну лінію «102» [6, с. 284].

Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження є злочином, передбаченим ст. 122 КК України, і означає умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених для тяжких тілесних ушкоджень, але спричинило:

- тривалий розлад здоров'я;
- значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину [4].

Об'єктом злочину є здоров'я особи. Об'єктивну його сторону характеризують: 1) діяння (дія або бездіяльність); 2) наслідки у вигляді середньої тяжкості тілесного ушкодження; 3) причинний зв'язок між зазначеними діяннями та наслідками.

Тривалий розлад здоров'я, як правило, полягає в порушенні функцій органу, а саме: послабленні функцій руки, ноги, органів слуху, язика (мовлення), зору тощо. Крім того, до тривалого розладу здоров'я можуть бути віднесені випадки повної, проте тимчасової втрати органом його функцій, а також випадки заподіяння шкоди здоров'ю, не пов'язаної з порушенням функцій будь-якого органа, але такої, що викликала втрату працездатності (наприклад, інфекційне захворювання).

Для віднесення тілесних ушкоджень до середньої тяжкості розлад здоров'я в особи має бути обов'язково тривалим, тобто згідно з Правилами строк такого розладу має перевищувати 21 день. При цьому необхідно зазначити, що судово-медичний експерт, який здійснює дослідження, має виходити з об'єктивних медичних даних. Тобто відомості, зазначені в листку непрацездатності без урахування характеру ушкодження, не можуть автоматично свідчити про тяжкість тілесного ушкодження, оскільки такий листок непрацездатності може бути необґрунтовано продовжений або навпаки – передчасно закритий і таким чином не вказувати на реальну тривалість захворювання.

Стійка втрата працездатності менш як на одну третину – це втрата загальної працездатності від 10 до 33 відсотків.

Варто зазначити, що суб'єктом злочину є осудна особа, яка досягла 14-річного віку. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим або непрямим умислом. Найчастіше умисел має сконкретизований характер. Якщо умисел винного був спрямований на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а результатом його дій стало заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень, вчинене слід визнавати замахом на заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження і кваліфікувати за відповідними частинами ст. ст. 15 і 121 КК України.

Доцільно наголосити, що мотив цього діяння не має значення для його кваліфікації. Мета умисного заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження впливає на кваліфікацію діяння у двох випадках – коли нею є: по-перше, залякування потерпілого або його родичів; по-друге, їх примус до певних дій (ч. 2 ст. 121 КК України) [4].

На наш погляд, саме встановлення мотиву і мети під час вчинення умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження є обов'язковим, оскільки у ряді випадків наявність певних мотиву чи мети є підставою для кваліфікації такого діяння за іншими статтями КК (наприклад, за наявності відповідного мотиву такі тілесні ушкодження підлягають Кваліфікації за ч. 2 ст. 345, ч. 2 ст. 350, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 398 КК України). Кваліфікувати дії винних у таких випадках ще й за ч. 1 ст. 122 не потрібно.

Кваліфікованими видами умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121) є вчинення його з метою: 1) залякування потерпілого або його родичів; 2) їх примусу до певних дій.

Залякування у складі цього злочину за своїм змістом є близьким до залякування у складі умисного тяжкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України. Особливістю цієї ознаки в разі заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження є те, що залякування спрямовується, крім потерпілого, лише на його родичів, у той час, коли під час вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження воно спрямовується проти будь-яких інших осіб. Крім того, особливістю залякування під час вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 122 КК України, є те, що воно не охоплює собою дій, які утворюють примус потерпілого чи його родичів до певних дій. Ця ознака як кваліфікуюча умисне середньої тяжкості тілесних ушкоджень виділена окремо у ч. 2 ст. 122, тоді як у ч. 2 ст. 121 вона не передбачена.

У складі злочину, передбаченого ч. 2 ст. 122, примус означає домагання від потерпілого або його родичів вчинення або утримання від вчинення певних дій шляхом заподіяння потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження. Якщо в результаті примусу потерпілим або його родичем було вчинено діяння, яке містить ознаки злочину, його слід оцінювати з урахуванням положень ст. 40 КК України.

Так до Уповноваженого з прав людини надійшла інформація про побиття засуджених у Бердянській виправній колонії (№ 77) працівниками установи. Ця інформація в подальшому була перевірена регіональним координатором взаємодії з громадськістю Уповноваженого з прав людини в Запорізькій області під час безпосереднього спілкування із засудженим М. Під час опитування М. повідомив, що в лютому 2015 року після прибуття до вказаної установи він отримав тілесні ушкодження від представників адміністрації виправної колонії через те, що відмовився виходити зі спецавтомобіля та вчинив акт членушкодження. У подальшому його окремо від інших засуджених було побито та поміщено до ізолятора за дисциплінарні порушення, які були ним допущені до прибуття у вказану установу. Як повідомив засуджений М., під час побиття він втрачав свідомість, роздягнутим його обливали холодною водою, душили, принижували честь та людську гідність. У ході тілесного огляду М. в останнього були виявлені численні ушкодження у вигляді розповсюджених і локальних синців, саден, а також рана на лівому передпліччі. За даним фактом було направлено запит до Генеральної прокуратури України, на який надійшла відповідь прокуратури Запорізької області про відсутність підстав для вжиття заходів прокурорського реагування [6, с. 286].

Умисне тяжке тілесне ушкодження є злочином, передбаченим ст. 121 КК України, і означає умисне тілесне ушкодження, яке відповідає хоча б одному з таких критеріїв: небезпечне для життя в момент заподіяння; спричинило втрату будь-якого органу або його функцій; спричинило психічну хворобу; спричинило інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину; спричинило переривання вагітності; спричинило непоправне знівечення обличчя [4].

Небезпечними для життя є ушкодження, які самі по собі загрожують життю людини в момент їх заподіяння або за звичайним своїм перебігом закінчуються чи можуть закінчитися смертю. При цьому фактичний наслідок ушкодження не впливає на визнання його тяжким. Наприклад, якщо через своєчасну медичну допомогу людина швидко видужала, це не означає, що заподіяні їй тілесні ушкодження не є тяжкими, якщо ушкодження були небезпечні для життя в момент їх заподіяння.

Правила відносять до таких пошкоджень, наприклад, ті, що проникають у черепну порожнину; певні відкриті й закриті переломи кісток склепіння та основи черепа; забиття головного мозку тяжкого ступеня; ті, що проникають у канал хребта; ушкодження з повним порушенням цілості стінки глотки, гортані, трахеї тощо; поранення грудної клітки з проникненням; ушкодження живота з проникненням у черевну порожнину; певні термічні опіки; певні види механічної асфіксії (придушення) і т.п.

Тілесне ушкодження, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, є ушкодженням, внаслідок завдання якого, наприклад, було втрачено або необоротно втрачено

функцію (паралізовано або приведено в інший стан, що унеможливує їх діяльність) руки, ноги, зору, язика (мовлення), репродуктивної здатності. Якщо має місце лише тимчасове позбавлення зазначених органів здатності виконувати свої функції, таке ушкодження не є тяжким (за умови відсутності інших ознак).

До тяжких тілесних ушкоджень відноситься психічна хвороба, яка може бути наслідком як фізичної, так і психічної травми, інфекції, отруєння тощо. Діагноз психічного захворювання, а також причинно-наслідковий зв'язок між її виникненням та ушкодженням встановлюється психіатричною експертизою.

Так, під час візиту до Ольшанської виправної колонії (№ 53) було виявлено засудженого П., який пояснив, що 06.09.2015 р. він впав зі сходів та отримав перелом лівої руки. До медичної частини засуджений П. звернувся лише 07.09.2015 р., де йому було накладено гіпс. При цьому персонал установи намагався приховати зазначену подію, пояснюючи її особистою необережністю вказаного засудженого. Моніторинговою групою було вжито заходів щодо проведення медичного огляду цієї особи та фіксації в неї тілесних ушкоджень. За даним фактом до прокуратури Миколаївської області було направлено лист для вжиття заходів реагування [5, с. 284].

Варто погодитись із професором Савченком А.В., що кримінально-правова характеристика описує правовий характер діяння, вказує, чи містить воно відмінні ознаки складу злочину, який ступінь суспільної небезпечності вчиненого, яке треба призначити покарання за вчинене та інші ознаки. На даному етапі розвитку науки кримінального права науковці виділяють шість основних ознак злочину: суспільну небезпечність, протиправність, винність, діяння, суб'єкт злочину та караність [7, с. 121–124].

Висновки. Таким чином, проведеним дослідженням встановлено, що злочин, вчинений щодо особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, варто розглядати як складне, багатогранне соціальне явище, яке складається з певних елементів, кожен з яких проявляється зовні відповідними ознаками, які можуть бути визначені й описані. Ці ознаки існують об'єктивно і незалежно від тих наук, які досліджують це соціальне явище. Включення відомостей про ті чи інші ознаки злочину, що вчиняється щодо особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, до відповідної характеристики, не перетворює їх на кримінально-правові. Вони залишаються відомостями про ознаки злочину лише в певній сукупності, оптимальний варіант якої визначає кожна наука. Ці відомості утворюють відповідну характеристику злочину і відіграють важливу пізнавальну роль. Саме тому під час побудови конкретної характеристики злочину, що вчиняється щодо особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, можуть використовуватися відомості про ті чи інші його ознаки, що були встановлені іншими науками і включені до галузевих характеристик.

Список використаних джерел:

1. Поліція: Половиною злочинів у 2017 році виявилися крадіжки. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3923586-politsiia-polovynoui-zlochyniv-u-2017-rotsi-vyavylysia-kradizhky>
2. Дані Департаменту Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>
3. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: дис. ... кандидата юридичних наук: спец. 12.00.09. Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2009. 234 с.
4. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 року із змінами та доповненнями станом на 12.01.2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>
6. Щорічна доповідь уповноваженого з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Права людини: Київ. 2016. С. 284.
7. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження. К.: КНТ, 2007. 596 с.

